

MİHRİMAH SULTAN

Mihrimah Sultan Hamamı – Edirnekapi / İstanbul

bir daha evlenmedi. Bu sırada Şehzade Selim'den yana ağırlığını koydu. Rüstem Paşa ile evliliklerinden Ayşe, Hü mâşah ve Osman adında üç çocukları olmuştur.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın 974'te (1566) ölümünden sonra Mihrimah Sultan, II. Selim ve III. Murad'ın saltanat yıllarında sarayın ve haremın en nüfuzlu kadınları arasında yer aldı. Eski Saray'da yaşadı ve kendisine yüksek dereceden maaş bağlandı. Vefat tarihi o sırada İstanbul'da bulunan Alman seyyahı Stephan Gerlach'a göre 25 Ocak 1578'dir. Mezarı Süleymaniye Camii haziresinde basınının yanındadır.

Kaynaklara göre Mihrimah Sultan iyi yetiştirilmiş olup güzel konuşur ve güzel yazardı. Kaleme aldığı mektuplarından iç ve dış siyasî gelişmelerle de ilgilendiği anlaşılmaktadır. Annesi gibi o da Leh kralına mektuplar yazmıştı. Son derece dindar ve hayır severdi; oldukça büyük bir servete sahipti. II. Selim'in tahta çıkışında âcil ihtiyaçlar için ona 50.000 altın vermişti.

Mihrimah Sultan Üsküdar'da iskele karşısında iki minareli bir cami, çeşme, medrese, sıbyan mektebi ve kervansarayın yanı sıra (954/1547) Edirnekapi'da tek minareli bir cami, bir çeşme, bir medrese, sıbyan mektebi ve bir çifte hamamdan oluşan bir külliye inşa ettirmiştir (973/1566). Edirnekapi'daki hayratına su temin etmek için Zincirli suyu da denilen Mihrimah suyu tesisini yaptırmıştır (D/Â, XV, 364). Ayrıca bu vakıfların birer imareti bulunmaktadır. Mekke'de Aynizübeyde su yollarını tamir ettirmiş ve bu iş için 500.000 altın harcamıştır (Selânikî, I, 95). Bulgaristan'da XVI. yüzyılın ilk yarısında kurulan Avretalan (Koprivşitsa) Mihrimah Sultan'ın evkafı arasındaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpşirli), I, 95, 186; Peçuylu İbrâhim, *Târih*, I, 22; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 165; Münecimbaşı, *Sahâifü'l-ahbâr*, III, 510; M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, İstanbul 1950, s. 43, 46-47; a.mlf., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 39; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 307; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, s. 80, 85, 91, 102-103, 112, 171; A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı* (trc. Şerafettin Severcan), İstanbul 1998, s. 95, 155, 251; Nejat Uçtum, "Hürrem ve Mihrimah Sultanların Polonya Kralı II. Zigmund'a Yazdıkları Mektuplar", *TTK Belleten*, XLIV/176 (1980), s. 697-715; M. Cavid Baysun, "Mihr ü Mâh Sultan", *İA*, VIII, 307-308; F. Babinger, "Mihr-i Mâh Sultân", *EP²* (ing.), VII, 6-7; Kâzım Çeçen, "Halkalı Suları", *D/Â*, XV, 364.

MUSTAFA KAÇAR

MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ

(bk. EDİRNEKAPI CAMİİ ve KÜLLİYESİ).

MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ

Üsküdar'da
İskele Meydanı'nın kuzeyinde
Paşalimanı caddesi başında
inşa edilmiş
XVI. yüzyıla ait külliye.

Kanûnî Sultan Süleyman tarafından kızı Mihrimah Sultan adına yaptırıldığı kabul edilen külliyein inşasına 1540'ların ilk yıllarında başlanmış, cami kitâbesine göre 954'te (1547) tamamlanmıştır. Mimar Sinan'ın mimarbaşı olduktan sonra Şeh-

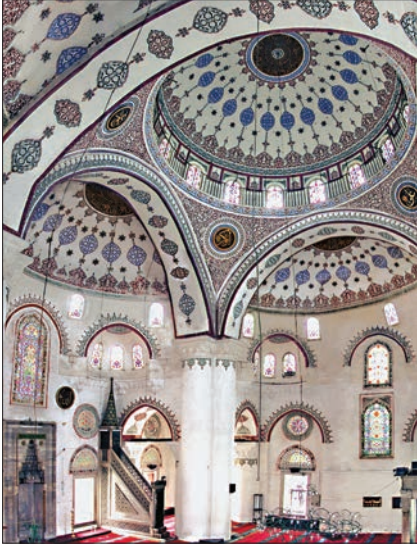
zade Külliyesi ile eş zamanlı olarak inşa ettiği ilk önemli yapı gruplarından biri olan külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret - tabhâne ve han yanında su yolları, çeşme, hazne ve helâ gibi tesislerden oluşmaktaydı. Ancak sonraki dönemlerde külliye iki türbe ve muhtemelen bir çifte hamamla varlığı gravürlerden tesbit edilebilen ahşap bir kasır ve muvakkithâne eklenmiş, fakat bunlardan imaret - tabhâne, han, kasır ve muvakkithâne zamanla ortadan kalkmış, yakın yıllara kadar hizmet veren çifte hamam ise restorasyon sırasında mağaza haline dönüştürülmüş ve özelliklerini kaybetmiştir.

Sultantepe'nin eteğinde yer alan külliye yapılar topografyadan dolayı kuzey-güney doğrultusunda dağınık şekilde yerleştirilmiştir. Binaların hemen hemen ortasında bulunan cami ve medrese, önündeki sahil yolundan yaklaşık 2 m. yükseklikteki geniş bir dış avlu içinde, han bunların kuzeyinde, sıbyan mektebi ve çifte hamam ise güneyde yer almıştır. İmaret - tabhâne binasının yeri ise tam olarak tesbit edilememiştir. Cami, medrese ve türbelerin yer aldığı dış avluya merdivenle çıkılan kapıdan ulaşılmaktadır.

İskele Camii olarak da tanınan ve külliyein çekirdeğini teşkil eden cami, merkezi kubbeyi üç yönde destekleyen yarım kubbelerden oluşan harim kısmı ile beş kubbeli son cemaat yeri ve bunu üç yönde çeviren ikinci bir son cemaat mahallinden meydana gelmektedir. Dikdörtgen

Mihrimah Sultan Külliyesi – Üsküdar / İstanbul

Mihrimah Sultan Camii'nin içinden bir görünüşü

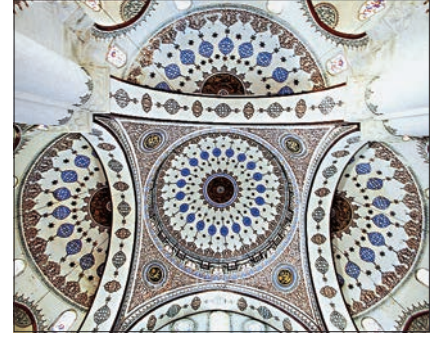
plana sahip olan harimde merkezî kubbe ve yarım kubbeler yonca planlı pâyeler ve duvarlara basan sivri kemerlerle taşınmakta, köşelerde oluşan boşlukları ise küçük kubbeler örtmektedir. Pencere sayısının yeterli olmaması sebebiyle son derece loş olan harimde dikkati çeken en önemli özellik, Mimar Sinan'ın Şehzade Camii'nde uyguladığı dört yarım kubbeli merkezî şemadan farklı bir tasarıma yönelmiş olmasıdır. Büyük bir ihtimalle topografyadan dolayı tercih edilen bu düzen, taçkapıdan sonra ana kubbenin altına geçişle hemen mekânın kavranmasını sağlayan etkiyi de beraberinde getirmiştir. Bu açıdan cami, Mimar Sinan'ın sonraki yapılarında yoğunlaşacağı mekân araştırmalarının başlangıcı kabul edilebilir. Caminin kıyıda dar bir alan üzerinde inşa edilmesi klasik revaklı bir avlu şekillenmesine imkân vermemiştir. Ayrıca dıştaki şadırvanı da içine alan ahşap örtü sistemiyle kapatılan ikinci bir son cemaat yeri kuzey rüzgârlarına açık olan yapıda mekânı değerlendiren ve aynı zamanda önemli bir yol güzergâhı olan bu yerde her vakit yoğun cemaat olabilmesi için iyi bir çözümdür. Böylece Boğaziçi'nin başlangıç noktasındaki bu önemli merkezde kıyı ve denizle olağan üstü bir panoramik yerleşim sağlanmıştır. Bu etkili mimariyle Sinan, güçlü bir sanatkar olmanın yanında iyi bir şehir plancısı olduğunu daha kariyerinin ilk yıllarında ortaya koy-

muştur. Cami, tasarım ve yerleşimdeki başarısına karşılık nisbetleri bakımından her ne kadar geometrik biçimlenişte son derece yalın çizgilere sahip olsa da özellikle son cemaat yeri ağır görüntüsü ile bulunduğu alana bütün yüküyle çökmüş izlenimi uyandırır. Sultan camilerine has çifte minaresi de görünümü bakımından ağırlığı arttıran unsurlar arasındadır. Minarelerden sağ taraftakinin daha ince ve yüksek olması devir farklılığını düşündürmektedir (Eyice, I, 50).

Cami ile aynı bahçe içindeki on altı hücreli medresede hücreler revaklı avlunun iki geniş kenarında yedişer ve derslik kısmının iki yanında birer adet olmak üzere yerleştirilmiş, girişin bulunduğu duvarda ise sadece revak kubbelerine yer verilmiştir. Bugün medreseye, türbelerin arasındaki duvarların belirlediği yolla ulaşılan taçkapıdan ve 1961 yılındaki onarımda meydana getirilen merdivenlerle çıkılan derslik kısmının yanındaki dehlizden girilmektedir. Yine bu tarihte iç düzeninde bazı değişiklikler yanında avlusunun üzeri kapatılan medrese günümüzde bâninin adını taşıyan bir sağlık merkezi olarak kullanılmaktadır.

Çocuk kütüphanesine dönüştürülmüş sibyan mektebi, yazlık dershane olarak kullanılan kubbeli bir revak ve bununla eş büyüklükteki kışlık mekândan oluşmaktadır. Ağır bir kütesel görünüme sahip sibyan mektebi, meyilli bir arazi üzerine yerleştirildiğinden kışlık dershanesi bir subasman ile yükseltilerek ön kısmın-

Mihrimah Sultan Kütüphanesi – Üsküdar / İstanbul

Mihrimah Sultan Camii'nin harim örtüsünü teskil eden kubbe sisteminin içten görünüşü

da kemerli açıklık içine alınan bir çeşme oluşturulmuşken zaman içinde cephesi açılarak dükkân haline getirilmiştir.

Medresenin önünde bugün otobüs duraklarının işgal ettiği alanın bir kısmını kapladığı bilinen, kaynakların Kurşunlu Han olarak tanıttığı yapının kervansaray olarak tasarlandığı sanılmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait fotoğraflarda tepe pencereci çift meyilli çatı ile örtülü olduğu görülen binanın 1920'li yıllarda harap olduğu ve bir süre sonra tamamen ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) buğday deposu olarak yeniden düzenlendiği sanılan han, kuzeyinde değirmen olması muhtemel bir bina ve medrese ile Pervititch'in buraya ait paftasında "L" şeklinde işaretlenmiştir.

Günümüze ulaşmayan bir diğer yapı olan imaret-tabhânenin yeri tam olarak tesbit edilememiştir. Aptullah Kuran, 1722 yılında çevresindeki dükkânlarla birlikte yandıktan sonra bir daha kullanılmadığını belirttiği yapının bugün III. Ahmed Çeşmesi ile minibüs durakları arasındaki alanı işgal ettiğini ileri sürmektedir. Fakat Pervititch paftalarında külliye'nin kuzey ucunda dikdörtgen planlı, biri büyük, diğer ikisi küçük üç kubbe ile örtülü bir bina görülmektedir. 1936'da yol genişletilirken yıktırılan ve plan özelliği açısından bir imaret yapısı olması mümkün görülen bu kısım muhtemelen külliye'nin imaretidir.

Külliye ile ilişkisi açık olmayan çifte hamam, bazı kaynaklarda Mihrimah Sultan Hamamı adıyla anılmakta, ancak vakfiyede ve Mimar Sinan'ın tezkirelerinde adı geçmemektedir. Asimetrik düzende küçük boyutlu bu çarşı hamamı 1994'te yi-

MİHRİMAH SULTAN KÜLLİYESİ

kılmış ve yerine kısmen dış görünüşü dışında aslı ile hiçbir bağlantısı olmayan ve süpermarket olarak kullanılan bugünkü yapı inşa edilmiştir.

Külliyeye sonradan eklenen türbelerden deniz tarafındaki Mihrimah Sultan'ın çocuklarına izâfe edilmekteyse de bunu doğrulayacak bilgi yoktur. Bazı kaynaklarda Sinâneddin Yûsuf Türbesi olarak tanımlanan kubbe ile örtülü kare planlı türbede kimlikleri bilinmeyen iki erkek ve iki kadına ait mezarlar bulunmaktadır. Aynı özelliklere sahip arkadaki ikinci türbe ise 1893 yılında vefat eden Sadrazam İbrâhim Edhem Paşa'ya ait olup ailesinden üç kişi de burada gömülmüştür. Caminin mihrabı önündeki alan ise hazîredir. Buradaki en eski tarihli mezar 961'de (1554) vefat eden ve aynı zamanda Mihrimah Sultan'ın kayınbiraderi olan Kaptanideryâ Sinan Paşa'ya aittir. Diğer mezarların büyük çoğunluğu da bu aileye mensup kişilerin kabirleridir. Külliye'deki en ilgi çekici mezar caminin güneybatıdaki minarenin dibinde bulunan, Rüstem Paşa'nın ikinci eşinden oğlu Osman Bey'in 984 (1576) tarihli lahididir.

Külliyede ikisi özgün, biri sonradan eklenmiş üç çeşme, bir şadırvanla biri imarette, diğeri sıbyan mektebi tarafındaki kapının yanındaki helâlarda olmak üzere iki su haznesi bulunmaktadır. Çeşmelerden ilki deniz tarafındaki duvarda şadırvanın hemen önünde ve birbirine eşit beş kemerden oluşan sıra çeşmedir. Ancak bu çeşmenin iki bölümü 1092 (1681) yılında iptal edilerek duvar yüzeyinden taşınan bir hazne ile birlikte ölümünden 100 yıl sonra Mihrimah Sultan namına döneminin özelliklerini taşıyan bir çeşme haline dönüştürülmüştür. Özgün çeşmelerden diğeri ise sıbyan mektebinin altında bulunuyordu. Suyu kesildikten sonra dükkâna dönüştürülen çeşme geniş bir kemerle sokağa açılan, çapraz tonozlarla örtülü bir eyvan içine alınmıştı. Ayna taşı üzerinde yer aldığı bilinen Sultan II. Mahmud'a ait 1831 tarihli tuğra kaybolmuştur. Vaktiyle Bülbülderesi'nde yer alan ve III. Ahmed'in üçüncü kadını olan Şermi Râbia Kadın tarafından yaptırılan çeşmenin 1141 (1728-29) tarihli inşa kitâbesi buraya getirilerek ayna taşı üzerine konmuştur.

Son cemaat yeri sundurmasından uzatılan, sütunlarla taşınan bir köşk içine alınan şadırvan ise döneminin taş işçiliğini sergileyen zarif bir örnektir. Başu su yolları da tesis edilerek Bağlarbaşı ve İcadiye sirtlarındaki menbalardan su getiril-

miştir. Biri bugünkü Cumhuriyet caddesini, diğeri Sultantepe'nin kuzey sirtları ve Paşalımanı caddesini takip ederek külliye ulaşan bu su yollarından birinin sonraki bir tarihte, muhtemelen Mihrimah Sultan Çeşmesi'nin eklendiği 1092 (1681) yılında tesis edildiği tahmin edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevami'*, II, 186-187; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 50; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1965, II, 47; İnci Özkoray, *Üsküdar Mihrimah Sultan Camii ve Külliyesi* (lisans tezi, 1965), İÜ Ed. Fak.; Metin Sözen, *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 174, 182, 185, 196, 204; A. Süheyl Ünver, "Osmanlı Türkleri İlim Tarihinde Muvakkithaneler", *Atatürk Konferansları V: 1971-1972*, Ankara 1975, s. 247-248; Koşyalı, *Üsküdar Tarihi*, I-II, tür.yer.; Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul, ts., s. 81; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 48-52; a.mlf., "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi: Beşeri Bilimler*, III, İstanbul 1975, s. 43-72; a.mlf. - Sami Güner, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Külliyesi", *Sanat*, III/6, İstanbul 1977, s. 10-18; F. Cangüzel Zulfikar, *Mihrimah Sultan'ın Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde Bulunan Vakfiyelerinin Değerlendirilmesi* (yüksek lisans tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Kâzım Çeçen, *Üsküdar Suları*, İstanbul 1991, s. 39-42; Affan Ege-men, *İstanbul'un Çeşme ve Sebilleri*, İstanbul 1993, s. 597; M. Orhan Bayrak, *Türkiye Tarihi Yerler Kitavuzu*, İstanbul 1994, s. 339; Mehmet Nermi Haskan, *İstanbul Hamamları*, İstanbul 1995, s. 226-228; a.mlf., *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, İstanbul 2001, I-III, tür.yer.; Bahattin Öztuncay, *Dersaadet'in Fotoğrafçuları*, İstanbul 2003, II, 664, rs. 670; Yıldız Demirez, "Üsküdar'da Mihrimah Sultan Camii", *Sanat Dün-yamız*, VII/20, İstanbul 1980, s. 17-23; Erdem Yücel, "Üsküdar'da Mihrümâh Sultan Camisi", *Kültür ve Sanat*, I/3, Ankara 1989, s. 41-46; Doğan Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", *DBİst.A*, IV, 456-457.

İSMAİL ORMAN

MİHRİŞAH SULTAN CAMİİ

(bk. HUMBARAHANE KIŞLASI ve CAMİİ).

MİHRİŞAH VÂLİDE SULTAN KÜLLİYESİ

İstanbul Eyüp'te XVIII. yüzyılın sonunda yapılan külliye.

Türbe, hazîre, imaret (aşhane), mektep, sebîl ve çeşmelerden oluşan külliye, Sultan III. Selim'in annesi Mihrîşah Vâlîde Sultan tarafından 1792-1796 yıllarında Mehmed Ârif Ağa ve Ahmed Nûrullah Ağa'nın başmimarlıkları sırasında inşa

ettirilmiş olup bina emini Anadolu kazas-karlarından Kavafzâde Mehmed Emin Efendi'dir.

Külliyenin barok özelliklere sahip mermer cephesi türbe, taçkapılar, yuvarlak kemerli madenî şebekeli pencereler, sebîl ve çeşmelerle şekillenmiştir. Sebîlin sağındaki pencerenin üzerinden başlayarak türbenin başlangıcına kadar devam eden Sünbülzâde Vehbî'ye ait kitâbe metni Yesârî Mehmed Esad'ın ta'lik hattıyla mermere işlenmiştir. Ön cephede mevcut iki kapı dışında doğu ve batıda külliye ait iki kapı daha vardır. Türbe ve hazîre avlusuna kilit taşı stilize istiridye kabuğu motifli, iki renk mermerden örülmüş "S" profilli bir kapı ile geçilir. Kapı kemeri üzerinde "külli'n nefsî'n zâikâtü'l-mevt" âyeti yazılıdır. Bu bölüm, "S" ve "C" kıvrımlı kemerler ve ortasında akant yaprağının yer aldığı bir bölümle sonlanır. Kapının iki yanında dalgalı hatlara sahip yüksek kaidelerin üzerinde helozonik kıvrımlı, akant yapraklı ve profilli başlıklı olan sütunlar yükselir. Sütunların arasındaki iç bükey bölümler birer süs çeşmeçiyile hareketlendirilmiştir. Bu bölümün üzerindeki köşeli pilastırlar arasında kelime-i tevhidin yazılı olduğu madalyonlar vardır.

Türbe, Beyaz mermerden, on iki oval yüzlü, çift sıra pencereli ve kubbeli bir yapının cephelerindeki pencereler arasında duvarlara gömülü sütunlar ve köşeli pilastırlar yer alır. Pencere atlarında ve üstlerinde bulunan yatay siltmelerle, bun-

Mihrîşah Vâlîde Sultan Türbesi - Eyüp / İstanbul

